

Het offensief realisme en de Irakoorlog in 2003;
een vergelijkend onderzoek

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Bachelorproject 09

18-06-2018

J. M. D. Spaans

S1355732

Internationale Betrekkingen en Organisaties

Faculteit Sociale Wetenschappen

Scriptiebegeleider: R.N.F.M. 't Hart

Woordenaantal: 8374

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Offensief realisme	4
2.1 De theorie van het offensief realisme	5
2.2 An Unnecessary War	7
3. De Irakoorlog; neoconservatieve agendasetting tussen 1990 en 2003	9
3.1 Jaren '90	9
3.2 Dreigingen uit het Midden-Oosten	11
3.3 De Bush-administratie	11
3.4 9/11	13
3.5 Post 9/11 gebeurtenissen	14
3.6 De Bush-doctrine	14
3.7 Aan de vooravond van de inval	16
4. Analytische vergelijking	18
5. Conclusie	22
Bibliografie	24

1. Inleiding

“The battle of Iraq is one victory in a war on terror that began on September the 11th, 2001 – and still goes on.”

–George W. Bush, 1 May 2003 (Flibbert, 2006, p.310)

In september 2002, een aantal maanden voor het uitbreken van Operation Iraqi Freedom, stelde Lawrence Lindsay - de economisch adviseur van president Bush - dat de geschatte kosten van de oorlog met Irak tussen de 100 en 200 miljard dollar zouden gaan bedragen. Vrijwel direct na deze uitspraak kwam de Bush-administratie met een nieuw statement, waarin gesteld werd dat de schatting van Lindsay veel te hoog was. Een bedrag rond de 50 miljard dollar zou genoeg moeten zijn. Irak zou namelijk zelf een groot deel van de kosten voor wederopbouw op zich kunnen nemen door de grote aanwezige oliereserves, zo verzekerde Paul Wolfowitz, toenmalig staatssecretaris van Defensie; *“There’s a lot of money to pay for this. It doesn’t have to be U.S. taxpayer money.”* (Clarke & Halper, 2004, pp.223-224).

In 2006 bleek echter dat de kosten van de oorlog al meer dan 300 miljard dollar bedroegen, ver boven het geschatte bedrag dat Wolfowitz de Amerikaanse burgers en het Congres presenteerde een aantal jaren eerder. Dit bedrag kon oplopen tot meer dan 2 biljoen dollar (Bilmes & Stiglitz, 2006, pp.1-4). In de jaren na de oorlog bleek dat de Bush-administratie - los van het financiële aspect - allerlei andere incorrecte informatie naar buiten bracht om de oorlog tegen Irak te rechtvaardigen. De massavernietigingswapens, waarover men zo druk naar bewijs zocht om deze te linken aan het regime van Saddam Hoessein, bleken niet aanwezig te zijn in Irak. Ook de link tussen Saddam en de terroristische organisatie al-Qaeda werd nooit bewezen. Een aantal maanden voor de inval schreven John Mearsheimer en Stephen Walt al in hun werk *‘An Unnecessary War’* dat er voor de veronderstelde link tussen Saddam - een seculaire leider - en de terroristen van 11 september - radicale fundamentalisten - geen bewijs was. Volgens Mearsheimer zou een *‘policy of vigilant containment’* genoeg moeten zijn om Irak te controleren. Het voeren van een oorlog zou daarom ook niet nodig moeten zijn (Mearsheimer & Walt, 2003, pp.58-59).

In dit bachelorproject wil ik het ontstaan van de Irakoerlog verklaren aan de hand van de theorie van John Mearsheimer over het offensief realisme. Mijn centrale onderzoeksvraag zal dan ook zijn of het offensief realisme een verklaring kan bieden waarom de Verenigde Staten in 2003 Irak binnenvalt en een preventieve oorlog met het land start. In hoofdstuk twee zal de theorie van Mearsheimer uitgewerkt worden, waarbij zal blijken dat de structurele factoren als het anarchistische systeem en de machtsverdeling tussen staten essentieel zijn in het verklaren waarom machten offensief beleid

voeren. Verder zal ik in dit hoofdstuk ook mijn verwachtingspatroon schetsen omtrent de vraag of het offensief realisme het ontstaan van de oorlog in Irak kan verklaren. Het derde hoofdstuk zal bestaan uit een ontstaansanalyse van deze oorlog, waarbij de focus voornamelijk ligt op de neoconservatieve invloeden die zich in de jaren '90 ontwikkeld hebben en sterk tot uiting zijn gekomen in de Bushregering en diens buitenlandbeleid. In het vierde hoofdstuk zal ik deze ontstaansanalyse van de Irakoorlog contrasteren met de verwachtingen die het offensief realisme biedt. Tenslotte volgt er nog een conclusie die enkele elementen kort samenvat.

2. Offensief realisme

Op 1 oktober 1992 stelde Bill Clinton - de toenmalige Democratische presidentskandidaat - tijdens een campagnespeech in Milwaukee, de grootste stad van Wisconsin, dat *"in a world where freedom, not tyranny, is on the march, the cynical calculus of pure power politics simply does not compute. It is ill-suited to a new era."* (Clinton, 1992). Meer dan veertig jaar eerder sprak Franklin Delano Roosevelt dezelfde gedachte uit, waarbij hij stelde dat 'power politics' geen leidende rol mocht spelen in relaties tussen verschillende staten. 'Power politics' is een centraal thema binnen het realistische gedachtengoed, en het realisme biedt dan ook een negatieve, pessimistische kijk op internationale politiek en internationale relaties. Realisten stellen immers dat oorlog altijd een onderdeel is én zal blijven binnen het internationale systeem. Deze kijk op de wereld, waarbij staten zich als egoïstische machtsblokken gedragen, continue op zoek naar meer macht, bots nogal met de Amerikaanse kijk op het internationale systeem. De Verenigde Staten, en daarmee de Amerikaanse maatschappij, heeft een diepgeworteld gevoel van optimisme en moralisme in zich, twee elementen die perfect aansluiten bij het liberale gedachtengoed. Het liberalisme is dan ook altijd een belangrijke stroming geweest binnen de Verenigde Staten. Deze theorie biedt een positiever wereldbeeld in vergelijking met zijn realistische tegenhanger. De focus ligt hierbij op staten, die onderling sterk kunnen verschillen wat betreft regimetype. Toch kan wederzijdse economische afhankelijkheid, een democratische regeringsvorm en/of internationale instituties of organisaties ervoor zorgen dat staten met elkaar samenwerken in plaats van 'power politics' voeren en zelfzuchtig te werk gaan. Oorlog, zo stellen liberale Amerikanen, is een laatste redmiddel en zou alleen gebruikt moeten worden om democratie te verspreiden en tirannie tegen te gaan (Mearsheimer, 2001, pp.14-25).

Na de Koude Oorlog, die in 1991 tot een einde komt na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, wordt er door velen gesproken over 'perpetual peace', eeuwigdurende vrede tussen de internationale grootmachten. In zijn boek *'The End of History and the Last Man'* stelt de Amerikaanse politicoloog Francis Fukuyama dat *"what we may be witnessing is not just the end of the Cold War, or the passing of a particular period of post-war history, but the end of history as such: that is, the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of Western liberal democracy as the final form of human government."* (Fukuyama, 1992). Westerse denkers zien een overwinning van de liberale democratie op het communisme en allerlei andere tirannieke regeringsvormen. Het liberale beleid is bijvoorbeeld goed terug te zien in zowel de George H. W. Bush als de Clinton-administratie in de jaren '90, waar het 'defensive liberalism' zoals beschreven in het artikel van Benjamin Miller (2010) duidelijk naar voren komt. Beide presidenten hingen een liberale agenda na, wat zich uitte in het vreedzaam promoten van democratie en het laten varen van pure machtspolitiek. Humanitaire interventies in Somalië, Bosnië en Kosovo, waarmee de Verenigde Staten haar liberale waarden wilde

verspreiden, waren een andere uitkomst van deze liberale (buitenland)agenda van de jaren '90 (Miller, 2010, pp.41-45).

2.1 De theorie van het offensief realisme

Ondanks de relatief rustige periode na het einde van de Koude Oorlog in de jaren '90 is het bovenstaande optimisme onder westerse academici en liberale aanhangers niet gegrond, zo stelt John Mearsheimer in zijn boek *'The Tragedy of Great Power Politics'* (2001). Het feit dat de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten niet meer tegenover elkaar staan, zoals ten tijde van de Koude Oorlog, betekend volgens Mearsheimer niet dat er dan ook nooit meer oorlog of veiligheidscompetitie plaats zal vinden. John Mearsheimer, een Amerikaanse politieke wetenschapper, stelt namelijk dat de dreiging tussen grootmachten niet verdwenen is, zoals sommigen beweren. Grootmachten vrezen elkaar constant en zullen dit ook blijven doen. Deze wederzijdse angst heeft een aantal redenen en zorgt ervoor dat staten met elkaar wedijveren om macht. Ten eerste komt deze angst voort uit het internationale systeem, dat volgens Mearsheimer een anarchistisch systeem is. Een systeem zonder 'scheidsrechter' in de vorm van een wereldregering die zich boven alle staten bevindt (International Relations, 2006, p.234). Daarnaast heeft iedere staat ook een bepaalde mate van offensief militaire capaciteiten waarmee het aan andere staten schade kan toebrengen. De onwetendheid van staten over andermans intenties spelen ook een rol. Daarnaast is het primaire doel van grootmachten overleven en tenslotte speelt ook het feit dat staten als rationele actoren worden gezien een belangrijke rol. Staten denken strategisch na hoe hun gedrag andere staten beïnvloed en vice versa. De kosten van offensief beleid worden tegenover de baten gezet, om zo te bepalen of een offensieve houding loont of niet. Dit tezamen zorgt voor sterke prikkels om, ten koste van andere staten, zoveel mogelijk 'power' (macht) te vergaren. Het gedrag wat hieruit voortvloeit, kenmerkt zich door angst, zelfstandigheid en machtsmaximalisatie. Iedere staat wil het maximale eruit halen in vergelijking met andere staten, om zo de eigen machtspositie in de wereld te versterken. Status-quo staten, die genoeg nemen met de hoeveelheid macht die ze bezitten, bestaan in het internationale systeem dan ook niet volgens Mearsheimer. Het doel van iedere staat is machtsvergroting om zo de eigen veiligheid te kunnen waarborgen, met als ultieme einddoel globale hegemonie. Dit doel is uiteindelijk niet te bereiken vanwege een aantal factoren, het hoogst haalbare doel is dan ook regionale hegemonie. Ook het maximaliseren van de welvaart en nucleaire superioriteit zijn primaire doelen van een grootmacht. Om deze doelen te kunnen bereiken moet een staat zich wel als grootmacht kunnen definiëren. Mearsheimer legt daarom ook de nadruk op *"the great powers because these states have the largest impact on what happened in international politics."* (Mearsheimer, 2001, p.5). Tussen 1792 en 1990, de tijdspanne waarin de auteur zijn theorie van het offensief realisme toetst

aan de geschiedenis, blijken er acht staten te zijn geweest die in een bepaalde periode een 'great power', een grootmacht waren. Dit zijn de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Rusland, Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk-Hongarije en Japan. Om als grootmacht aangemerkt te worden moet een staat een bepaalde mate van relatieve militaire capaciteiten bezitten waarmee het een serieuze oorlog kan voeren met een andere grootmacht - en deze ook dermate kan verzwakken (Mearsheimer, 2001, pp.1-34).

Iedere grootmacht heeft als doel de machtsbalans in zijn voordeel te verschuiven. Hier kunnen zowel economische, diplomatieke als militaire middelen voor worden gebruikt. Macht wordt door Mearsheimer gedefinieerd als een combinatie van potentiële macht, 'latent power' (bestaande uit het welvaartsniveau en bevolking van een staat; hoe groter beide variabelen, hoe groter het militaire potentieel van een staat), en de daadwerkelijke macht (de landmacht ondersteund door luchtmacht en marine). Het daadwerkelijk landleger, de landmacht, is dé dominante militaire macht, bijgestaan door zowel de marine als de luchtmacht. "*Wars are won by big battalions, not by armadas in the air or on the sea*" (Mearsheimer, 2001, pp.83-84). Strategische bombardementen en zeeblokkades door marineschepen zijn twee belangrijke middelen om een vijandelijke staat tot overgave te dwingen, de landmacht blijft echter de doorslaggevende factor in oorlogen tussen grootmachten.

Wanneer een staat alle andere staten in het systeem domineert spreekt Mearsheimer van een hegemon. De 'stopping power of water' is echter de belangrijkste factor waarom globale hegemonie niet voor kan komen (op de situatie na wanneer een grootmacht volledige nucleaire superioriteit geniet). De grote hoeveelheid oceaan tussen de Verenigde Staten en het Europese en Aziatische continent heeft er dan ook voor gezorgd dat het land nooit heeft overwogen om territorium op deze continenten te veroveren. De Verenigde Staten wordt gezien als de enige regionale hegemon - van het Westelijk Halfrond - die de wereld kent en heeft gekend (Mearsheimer, 2001, pp.55-137).

In hun streven naar regionale hegemonie hebben grootmachten verschillende strategieën om dit uiteindelijke doel te kunnen bereiken. Oorlog is uiteraard de hoofdstrategie om de machtsbalans te verschuiven, maar ook 'blackmailing', 'bait and bleed' en 'bloodletting' worden door grootmachten toegepast. Om de machtsbalans te behouden kan een grootmacht ofwel proberen een tegenstander door middel van diplomatie, het verhogen van defensie-uitgaven of het creëren van een defensieve alliantie in te perken (balancing). Daarnaast kan het er ook voor zorgen dat een andere staat het probleem aanpakt (buck-passing), een veel goedkopere optie uiteraard (Mearsheimer, 2001, pp.138-167). De machtsverdeling in een regio maar ook de geografische ligging van staten bepalen welke strategie een grootmacht toepast, waarbij 'buck-passing' vaak boven 'balancing' wordt verkozen, met name in een gebalanceerd multipolair systeem (Mearsheimer, 2001, pp.267-334).

Het offensief realisme, zoals geschetst en uitgewerkt in de *Tragedy*, biedt een pessimistische kijk op het internationale systeem. Een van egoïstische 'power politics', waarbij grootmachten ernaar streven te overleven om uiteindelijk (regionale) hegemonie te bereiken. De theorie stelt dat alle staten gelijk zijn aan elkaar en alleen op het punt van machtsverdeling met elkaar verschillen. Het offensief realisme kijkt niet naar de verschillen in interne structuren van staten, de nadruk ligt slechts op de (anarchistische) structuur van het internationale systeem die voor offensief gedrag van staten zorgt. Oorlog maakt een belangrijk deel uit van het internationale systeem; het is een voorzetting van politiek maar dan met wapens, vliegtuigen en tanks. Grootmachten willen continue hun macht vergroten ten koste van anderen, om zo relatief gezien sterker te worden. Het idee van 'perpetual peace', eeuwigdurende vrede, waarbij staten elkaar niet meer als militaire rivalen zien maar als onderdeel van de internationale gemeenschap, klopt volgens Mearsheimer niet (Valeriano, 2009, pp.179-180).

2.2 An Unnecessary War

De inval in Irak in 2003 door de Verenigde Staten en haar bondgenoten strookt echter niet met de theorie van het offensief realisme, zo stellen John Mearsheimer en Stephen Walt in hun artikel '*An Unnecessary War*' (2003), wat zij vlak voor het uitbreken van de oorlog schreven. Ik verwacht dan ook dat het offensief realisme geen verklaring kan bieden voor het uitbreken van de Irakoorklog. Hiervoor zijn een aantal duidelijke argumenten aan te brengen. Allereerst stelt Mearsheimer in de '*Tragedy*' dat grootmachten rationale actoren zijn die de kosten en baten van offensieve strategieën tegen elkaar afwegen en overdachte beslissingen maken. Grootmachten zijn "*aware of their external environment and they think strategically about how to survive in it.*" (Mearsheimer, 2001, p.31). Is het dan rationeel geweest voor de Verenigde Staten om Irak binnen te vallen? Wanneer zelfs de voorstanders van een preventieve inval in Irak toegeven dat "*war against Iraq might be costly, might lead to a lengthy U.S. occupation, and might complicate U.S. relations with other countries*" valt dit toch zeer te betwijfelen (Mearsheimer & Walt, 2003, p.53). Grootmachten gaan tot oorlog over om hun eigen positie te verbeteren en eventuele opponenten te vernietigen, maar niet wanneer dit té hoge kosten (zowel financiële, materiële als menselijke offers) met zich meebrengt. De argumenten van Bush dat Irak biochemische wapenlabs zou bezitten en in staat zou zijn om nucleaire wapens te produceren bleken niet op hard bewijs te rusten; ook daarom had de inval in Irak geen rationele optie voor de Verenigde Staten moeten zijn (Clarke & Halper, 2004, pp.214-217).

Daarnaast was Irak ook geen grootmacht en had het dus geen mogelijkheid om regionale hegemonie te bereiken. De economie van Irak was zeer fragiel en beschadigd door verschillende oorlogen en een lage olieprijs (Clarke & Halper, 2009, p.223). Het land was niet welvarend en bij lange na geen

potentiële regionale hegemoon. Hiervoor moet een grootmacht de militaire capaciteiten bezitten om alle andere grootmachten in diens regio te domineren en te controleren. Ook het beste leger en de meeste 'latent power' zijn hiervoor nodig. Hieraan voldeed Irak niet (Mearsheimer, 2001, pp.44-45).

Tenslotte was Irak geen agressieve staat die met massavernietigingswapens de Verenigde Staten bedreigde. Zoals Mearsheimer en Walt in hun artikel aantoonde, kon Irak prima afgeschrikt en gecontroleerd worden zonder dat de Verenigde Staten een preventieve oorlog hoefde te voeren. Net zoals de Sovjet-Unie, die tijdens de Koude Oorlog ingeperkt en gecontroleerd werd, had de Verenigde Staten deze strategie ook op Irak kunnen toepassen; *"The first line of defense should be a clear and classical statement of deterrence – if they do acquire WMD, their weapons will be unusable because any attempt to use them will bring national obliteration."* Deze woorden sprak Condoleezza Rice in 2002 omtrent het feit welke actie de Verenigde Staten zou ondernemen mocht Irak massavernietigingswapens bezitten, verkrijgen of produceren. Hieruit blijkt dat een strategie van afschrikking en inperking de eerste reactie van de Verenigde Staten zou zijn (Mearsheimer & Walt, 2003, pp.55-57).

Mijn verwachting is dan ook dat het offensief realisme geen verklaring kan bieden voor het ontstaan van de Irakoerlog en de daarmee gepaard gaande inval door de Verenigde Staten. Het offensief realisme kijkt naar grootmachten in het internationale systeem en laat kleinere machten, zoals Irak, volledig buiten de theorie. Ook legt het de nadruk op de rationele kant van grootmachten, die gewogen besluiten nemen en kosten-baten analyses uitvoeren. Daarnaast biedt de theorie een aantal strategieën die uitgevoerd kunnen worden om andere staten in toom te houden en te controleren, waaronder 'buck-passing' en 'balancing'. Oorlog is een laatste middel en wordt alleen toegepast wanneer andere opties geen effect meer hebben. De geschiedenis leert echter dat de Verenigde Staten wél tot oorlog is overgegaan. In de nacht van 20 maart 2003 wordt Irak namelijk door de Verenigde Staten en diens westerse coalitiegenoten binnengevallen. In het volgende hoofdstuk zal er gekeken worden naar het ontstaan van deze oorlog en de invloed van de neoconservatieve stroming hierop.

3. De Irakoorlog; neoconservatieve agendasetting tussen 1990 en 2003

Tegen de offensief realistische kijk van mensen als John Mearsheimer en Stephen Walt in - die stelden dat Irak geen directe bedreiging vormde voor de Verenigde Staten en er dus zonder problemen een beleid van 'containment and deterrence' toegepast kon worden - wisten de neoconservatieven toch vrijwel uit het niets het beeld te creëren dat Irak wel degelijk een direct en groot gevaar was voor de Verenigde Staten en haar burgers. Het op een bepaalde manier 'framen' van informatie en interpretaties speelde hierin een belangrijke rol. Halper en Clarke (2004) noemen dit in hun boek een '*discursive representation of reality*'. Voordat de aanslagen van 9/11 de wereld volledig veranderden, hadden de neoconservatieven al een politieke agenda omtrent het binnenvallen van Irak klaarstaan. De aanslagen bleken uiteindelijk hét omslagpunt om deze bestaande agenda in het centrum van de macht te krijgen en daadwerkelijk om te zetten in beleid (Clarke & Halper, 2004, pp.201-204).

Het buitenlandsbeleid van voor de aanslagen van 11 september 2001 verschilde sterk van het beleid na de aanslagen. De offensief liberale agenda en het promoten van democratie waren geen speerpunten van president Bush en de rest van zijn administratie. De focus lag op het versterken van het Amerikaanse leger en het onderhouden van relaties met andere grootmachten als China en Rusland. Malafide regimes, terrorisme en de snelle toename van massavernietigingswapens hadden geen prioriteit. Topambtenaren uit de Bush-administratie zoals Richard Cheney, Donald Rumsfeld en Colin Powell waren fel tegen het promoten van democratie en gedwongen regimeveranderingen. Het proces van 'containment' (indamming) ten opzichte van Irak, wat opgezet was onder Clinton, werd sterk gesteund door belangrijke hooggeplaatste ambtenaren en politici uit de Bush-administratie. Zij zagen er geen nut in om actie te ondernemen tegen Saddam. Het overgrote deel van de regering vond het beleid van 'smart sanctions' (het blokkeren van militair materiaal naar Irak en het verminderen van limieten op goederen voor burgers) de juiste strategie (Miller, 2010, pp.50-52).

3.1 Jaren '90

Toch kwam het idee van het binnenvallen van Irak niet zomaar na 9/11 uit de lucht vallen. Neoconservatieven waren na Operation Desert Storm in 1991 al erg kritisch richting Bush senior, die ze betichtten van laks buitenlandsbeleid; "*Bush kept democracy of Desert Storm's agenda.*" (Clarke & Halper, 2004, pp.80-81). Al in 1992 werd de intellectuele basis gelegd voor de inval in Irak, namelijk in de Defense Planning Guidance, een document die de militaire blueprint bevatte voor het opbouwen, plannen en verdelen van de Amerikaanse strijdmachten voor de jaren 1994-1999. Dit document, opgesteld door Defense Secretary Dick Cheney en ondertekent door Paul Wolfowitz en

Lewis 'Scooter' Libby, wordt vaak in verband gebracht met de National Security Strategy in 2002. Dezelfde principes van Amerika als de enige overgebleven supermacht die zijn status wil behouden, unilateraal optreden wanneer collectieve actie niet lukt of mogelijk is en de focus op preventieve interventie wanneer Amerikaanse belangen in het geding zijn, zijn terug te vinden in beide documenten (Clarke & Halper, 2004, pp.145-146).

"In the Middle East and Southwest Asia, our overall objective is to remain the predominant outside power in the region and preserve U.S. and Western access to the region's oil. We also seek to deter further aggression in the region, foster regional stability, protect U.S. nationals and property, and safeguard our access to international air and seaways ... Therefore, we must continue to play a role through enhanced deterrence and improved cooperative security.", zo luidde een passage uit de Defense Planning Guidance, door Tyler ook wel de 'Wolfowitz Doctrine' genoemd (Tyler, 1992, p.8). Robert Kagan en William Kristol, academici en beiden aanhanger van de neoconservatieve stroming, benadrukten in hun artikel *'Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy'* (1996) dezelfde principes. Zij wilden terug naar het beleid van wijlen president Reagan; grotere defensie-uitgaven en een duidelijk buitenlandsbeleid. De Verenigde Staten moest de rol van 'benevolent global hegemon' aannemen én uitvoeren. Amerikaanse militaire superioriteit zorgt voor internationale orde en vrede, zo stelden ze. Het uitbreiden van het militaire apparaat en het actief verspreiden van liberale waarden, vrijheid en democratie waren volgens Kristol en Kagan dé punten waar de Verenigde Staten zich eind jaren '90 mee bezig moest houden. Regimeveranderingen en preventieve militaire acties waren dan ook gerechtvaardigd (Kagan & Kristol, 1996). De jaren '90 onder Clinton was echter een periode van stabiliteit en rust binnen het internationale systeem. De Clinton-administratie voerde een defensief liberaal beleid, met de nadruk op internationale samenwerking en het vredelievend promoten van de democratische waarden. Regimeveranderingen en een preventieve interventie in Irak pasten dan ook niet binnen dit buitenlandbeleid.

De roep om preventieve actie tegenover Irak werd echter verder geuit door de neoconservatieve denktank 'Project for the New American Century' (PNAC), die in een brief aan president Clinton in 1998 schreef: *"We urge you to articulate this aim and to turn your Administration's attention to implementing a strategy for removing Saddam's regime from power."* (Clarke & Halper, 2004, pp.146-147). Daarnaast stelde de brief dat *"In the "near term," the US must demonstrate "a willingness to undertake military action."* (Dumbrell, 2009, pp.28-29). Een grote groep neoconservatieven die jaren later in de Bush-administratie zouden functioneren, zette hun handtekening onder het document, waaronder Wolfowitz, Rumsfeld, Bolton, Rodman en Perle. Velen van hen speelden al langer met ideeën omtrent het verwijderen van Saddam's regime in Irak. Na de Eerste Golfoorlog in 1991 benadrukten Wolfowitz en Perle al dat Saddam moest verdwijnen en deze

standpunten kwamen gedurende de Clinton-administratie steeds vaker terug in interviews en artikelen.

3.2 Dreigingen uit het Midden-Oosten

De neoconservatieven zagen in de jaren '90 twee belangrijke dreigingen vanuit het Midden-Oosten opkomen. Allereerst waren dit moderne (massavernietigings-)wapens in de handen van 'rogue states' - waarvan Perle geloofde dat Irak deze bezat - maar ook 'future Iraqs' zoals Iran, Syrië en Libië. *"The only way to protect the United States and its allies from the threat of weapons of mass destruction" was to "put in place policies that would lead to the removal of Saddam and his regime from power."*, zo luidde de boodschap van een brief van de PNAC in 1998 aan de Senaat en het Huis van Afgevaardigden. Slechts het terugplaatsen van de VN wapeninspecteurs in Irak was volgens Wolfowitz niet voldoende, alleen een regimeverandering kon de regio en de rest van de wereld tegen de groeiende dreiging behoeden (Clarke & Halper, 2004, p.101).

Islamitisch fundamentalistisch terrorisme vormde de tweede dreiging. De autoritaire en dictatoriale regimes in het Midden-Oosten vormden een broedplek voor dergelijke groeperingen. Om beide dreigingen aan te pakken, pleitten de neoconservatieven voor een offensief liberale aanpak. Enerzijds moesten de massavernietigingswapens vernietigt worden en moest ervoor gezorgd worden dat deze malafide regimes geen nieuwe wapens konden aanschaffen of produceren. Anderzijds was de offensief liberale aanpak gericht op het veranderen van het politieke systeem door middel van opgelegde democratisering. Een democratisch Midden-Oosten, zo beargumenteerden de neoconservatieven, staat vredelievend tegenover de Verenigde Staten en zou op deze manier geen bedreiging vormen ten opzichte van zowel de Amerikaanse veiligheid als de Amerikaanse belangen en energievoorraden. Men zou met Irak moeten starten, aangezien dit land sterk anti-Amerikaans was, lang geleden had onder de tirannie van Saddam en daarnaast een gegoede wereldlijke middenklasse kende die rijp was voor democratische instituties. Eenmaal stabiel zou Irak een voorbeeld zijn voor de omliggende landen, waarbij het proces van democratisering zich over het hele Midden-Oosten zou uitstrekken (Miller, 2010, pp.55-57).

3.3 De Bush-administratie

In november 2000 werd duidelijk dat George W. Bush de nieuwe president van de Verenigde Staten zou worden. In een verkiezingspeech van Bush in november 1999 stelde hij dat militair ingrijpen en militair machtsvertoon niet altijd de oplossing is; *"Let us not dominate others with our power.... And let us have an American foreign policy that reflects American character. The modesty of true strength"*. Bush zette zich in zijn verkiezingscampagne sterk af tegen militaire interventies en 'nation

building', waar hij zijn democratische tegenkandidaat Al Gore van beschuldigde. Humanitaire interventies, zoals bijvoorbeeld in Somalië en Haïti midden jaren '90, mochten volgens hem niet het doel worden van het Amerikaanse leger; *"Our view of the military is for our military to be properly prepared to fight and win war and, therefore, prevent war from happening in the first place."* (Clarke & Halper, 2004, pp.133-135). Hoewel Bush geen neoconservatieve agenda had vóór zijn presidentschap, bleek toch dat er op sommige punten overeenkomsten waren tussen beide partijen. De focus van Bush lag namelijk op het versterken en herstructureren van het Amerikaanse leger en kende een Amerika-centrische visie wat betreft nationale belangen, iets waar de neoconservatieven duidelijk ook voor stonden (Clarke & Halper, 2004, pp.112-113).

Dick Cheney, vicepresident onder Bush, kreeg de opdracht om de nieuwe regering samen te stellen, een regering die gaandeweg het vormingsproces steeds meer uit neoconservatieve individuen ging bestaan. Dit proces ging niet zonder slag of stoot en de sterke invloed van de neoconservatieven in de latere jaren van de Bush-administratie was dan ook geen op voorhand duidelijke uitkomst. Zo verliep de machtsstrijd om de positie van Secretary of Defense alles behalve rustig en werd deze een strijd tussen Paul Wolfowitz en Richard Perle, beiden sterk beïnvloedt door het neoconservatieve gedachtegoed. Uiteindelijk werd het Donald H. Rumsfeld en ging de positie van Under Secretary of Defense naar Wolfowitz, een topambtenaar in het Pentagon onder Bush senior, sterk tegenstander van multilateralisme en voorstander van een meer agressief beleid tegenover Irak. Een grote groep neoconservatieven en sterke sympathisanten ervan, waaronder Richard Perle, Douglas J. Feith, Dov Zakheim en Peter Rodman, kwamen op topfuncties terecht in zowel het ministerie van Buitenlandse Zaken als het ministerie van Defensie. Lewis 'Scooter' Libby, beschermeling van Wolfowitz én aanhanger van de neoconservatieve stroming, werd Chief of Staff van vicepresident Cheney. Diens staf bleek later zeer invloedrijk in het bepalen van de regeringsagenda, met name op het gebied van militaire aangelegenheden in het Midden-Oosten (Clarke & Halper, 2004, pp.113-121).

Al in de beginperiode onder Bush wisten de neoconservatieven enkele belangrijke overwinningen te boeken, waaronder het verwerpen van een aantal internationale overeenkomsten zoals het Kyoto Protocol en de Anti-Ballistic Missile Treaty uit 1972 met Rusland. Eén van de belangrijkste zetten was echter het nietig verklaren van Clintons handtekening onder het creëren van het Internationaal Strafhof. Een veel gehoord argument was dat het Internationaal Strafhof en andere internationale verdragen niet in het voordeel van de Verenigde Staten waren en averechts werkten. De Verenigde Staten werd echter van unilateraal gedrag beschuldigd, en het Europees Parlement stelde dat *"the long-term interests of most of the world's population were being sacrificed for short-term corporate greed in the U.S."* (Clarke & Halper, 2004, pp.121-126). Het verwerpen van internationale overeenkomsten en het unilateraal gevoerde beleid paste precies bij de gedachtegang van de neoconservatieven omtrent internationale overeenkomsten. Deze zouden slechts de macht van de

Verenigde Staten in de weg staan en inperken in plaats van beschermen. Ondanks dit unilateraal gevoerde beleid was er ook kritiek vanuit de neoconservatieve groep in de richting van president Bush. De roep om het versterken en hervormen van het Amerikaanse leger werd volgens hen door Bush niet gehoord, een verkiezingsbelofte die maar niet uitgevoerd werd. Het feit dat president Bush geen duidelijk buitenlandsbeleid had toen hij het Witte Huis introk, zorgde ervoor dat de neoconservatieven hierop in konden spelen door hun eigen ideeën rondom buitenlandse zaken te promoten (Clarke & Halper, 2004, p.131-133). De aanslagen van 11 september 2001 bleken uiteindelijk hét moment om deze ideeën actief uit te dragen.

3.4 9/11

Sinds het begin van de Eerste Golfoorlog in 1990 pleitten de neoconservatieven voor militaire actie tegenover Irak en het omverwerpen van Saddam Hoessein. Verschillende brieven met deze boodschap gericht aan president Clinton in 1996 en 1998 werden echter niet vertaald in beleid. De jaren '90 was een rustige periode met nauwelijks dreigingen, waardoor de ideeën van regimeveranderingen in het Midden-Oosten geen gehoor vonden. Alleen een gebeurtenis als Pearl Harbor, zo stelden een aantal belangrijke neoconservatieven, zou hier verandering in kunnen brengen (Miller, 2010, pp.54-57). Het 'Pearl Harbor' van de 21^e eeuw was uiteraard 11 september 2001; *"It was 9/11 that changed humble candidate Bush to a President whose administration policy was based on unilateral pre-emption and millenarian nation building."* (Miller, 2010, pp.59-62).

De Bush-administratie had na de aanslagen snel een buitenlandstrategie nodig die gemaakt was om Islamitisch terrorisme en diens dreiging aan te pakken. De neoconservatieven hadden een dergelijke strategie en blueprint die aansloot op de Amerikaanse behoeftes al meer dan tien jaar klaar liggen, wachtend op het juiste moment om hun doelen - regimeverandering in Irak en democratisering van het Midden-Oosten - daadwerkelijk uit te kunnen voeren. Conservatieven als Cheney, Rumsfeld en Rice begonnen langzamerhand de neoconservatieve intellectuele beweging aan te hangen. *"We will not allow the world's most dangerous regimes to threaten us with the world's most dangerous weapons"* zo stelde Bush in een interview in 2002 (Flibbert, 2006, p.316). De neoconservatieven wisten direct na de aanslagen ervoor te zorgen dat de Bush-administratie niet alleen de directe daders voor de rechter gebracht wilde krijgen, maar ook zij die hen herbergden. Via minister van Defensie Rumsfeld, vicepresident Cheney en staatssecretaris van Defensie Wolfowitz wisten de neoconservatieven in de maanden na de aanslagen door te dringen tot in het centrum van de macht, waarbij ze hun al bestaande lange-termijn agenda voor het Midden-Oosten en met name Irak konden omzetten in beleid. De Amerikaanse burger, bang en verafschuwt door de bloedige aanslagen, was klaar voor een sterk antwoord van diens politieke leiders. De neoconservatieven

wisten het debat omtrent het overgaan tot oorlog sterk te overheersen, en daarbij hun focus op het Midden-Oosten en preventieve militaire actie centraal te stellen (Clarke & Halper, 2004, pp.144-145).

3.5 Post 9/11 gebeurtenissen

De meeting in Camp David op 15 september 2001 bleek een belangrijk moment in het adopteren van de neoconservatieve agenda. Hier presenteerde Wolfowitz de case rondom preventieve actie tegen Irak. Niet Afghanistan maar het regime van Saddam Hoessein moest aangepakt worden. Cheney, Wolfowitz, Libby en Rumsfeld wisten, tijdens deze meeting en in de maanden die volgden, hun ideeën omtrent het buitenlandsbeleid in de hoogste beleidskringen te verheffen. Een vrij dringende brief gericht aan het Witte Huis volgde een paar dagen na het overleg in Camp David, waarin een aantal neoconservatieven uiteenzette hoe de 'war on terror' gevoerd moest worden. Het ministerie van Defensie, met Rumsfeld en Cheney aan de top, benadrukte dat een harde militaire strategie nodig was om het dringende gevaar aan te pakken. Het ministerie van Buitenlandse Zaken, met Colin Powell aan het hoofd, benadrukte juist dat er allerlei andere manieren bestonden om op de aanslagen te reageren, zowel politieke, diplomatieke als juridische manieren. De spanningen tussen beide ministeries waren deels het resultaat van het feit dat Rumsfeld, Wolfowitz en Feith (een neoconservatief en Under Secretary of Defense for Policy onder Bush) aan tafel mochten zitten bij belangrijke besprekingen tussen verschillende agentschappen omtrent het Midden-Oosten. In de jaren vóór Bush was dit altijd slechts een taak geweest van topambtenaren uit het ministerie van Buitenlandse Zaken. Cheney en Rumsfeld adviseerden Bush in de zomer van 2002 om de VN en diens wapeninspecties te vergeten en in plaats daarvan zich te richten op een agressieve aanpak van Irak, welke Bush uiteindelijk overnam. Hiermee vestigde de neoconservatieve politieke agenda zich definitief in het Witte Huis (Clarke & Halper, 2004, pp.149-156). Irak was, in de ogen van de neoconservatieven, dé case waarbij de Verenigde Staten kon laten zien waar het voor stond; militaire preventieve kracht, regimeverandering, het promoten van democratie en het tonen van Amerika als supermacht (Clarke & Halper, 2004, p.206).

3.6 De Bush-doctrine

In de State of the Union op 29 januari 2002 komt het neoconservatieve preventieve beleid duidelijk naar voren, wanneer Bush Noord-Korea, Iran en Irak als de 'Axis of Evil' aanmerkt en duidelijk maakt dat Amerika niet afwachtend maar proactief buitenlandsbeleid zal voeren. "*We build a world of justice, or we will live in a world of coercion*", sprak Bush uit in de Duitse Bondsdag in maart 2002 (Clarke & Halper, 2004, pp.139-140). De omslag in het buitenlandsbeleid wordt nog duidelijker zichtbaar in de toespraak van president Bush in juni 2002 op de Military Academy in West Point.

Hier wordt de Bush-doctrine, volgens Charles Krauthammer *“essentially, a synonym for neoconservative foreign policy”*, langzamerhand zichtbaar en uitgewerkt in beleidsplannen (Schmidt & Williams, 2008, p.194). De Bush-doctrine behelst vier kernpunten. Het begint met het schetsen van het beeld dat de Verenigde Staten de enige overgebleven supermacht is en zijn status als hegemon wil én moet behouden. Dit is nodig om voor wereldwijde balans, orde en vrede te zorgen. Alleen de Verenigde Staten als hegemonische supermacht kan deze balans behouden, een terugkeer naar een multipolair machtsevenwicht met verschillende grootmachten zien de neoconservatieven als een bedreiging richting de internationale orde maar vooral als een bedreiging richting Amerikaanse belangen en veiligheid. Hoe sterker de Verenigde Staten, hoe meer landen zich bij hen willen aansluiten in plaats van zich ertegen verzetten; de ‘bandwagoning logic’ aldus John Mearsheimer. Dit proces is zowel een militair-strategisch als een moraal-politiek proces, gezien het element van democratisering wat hierbij een grote rol speelt (Schmidt & Williams, 2008, p.195-196).

Een ander element in de Bush-doctrine is het preventief gebruik van geweld wanneer de situatie dit rechtvaardigt. De neoconservatieven stelden dat traditionele middelen als afschrikking (deterrence) en inkapseling (containment) niet langer gebruikt konden worden om Amerika, diens burgers en diens belangen te beschermen. De aanslagen van 9/11 toonden immers aan dat de wereld en met name de Verenigde Staten te maken had met (islamitisch fundamentalistisch) terrorisme en schurkenstaten, waar dictatoriale malafide regimes de macht hebben en gewapend (kunnen) zijn met massavernietigingswapens. *“We must deter and defend against the threat before it is unleashed”*, zo valt te lezen in de National Security Strategy in 2002, door sommigen gezien als een typisch neoconservatief document. Neoconservatieven promootten sterk het gebruik van (preventief) militair geweld om zo Amerika en diens veiligheid te beschermen (Schmidt & Williams, 2008, p.196-198). Het preventief omverwerpen van niet-coöperatieve overheden in probleemgebieden zou dé oplossing zijn tegen internationaal terrorisme en tirannie, zo stelde de neoconservatief Richard Perle in zijn boek *‘An End to Evil’* (2004). Dit aspect komt dan ook duidelijk terug in het Amerikaanse buitenlandbeleid onder Bush (Clarke & Halper, 2004, p.144).

Een derde element uit de Bush-doctrine is het unilaterale aspect, waarbij de Verenigde Staten zich opstelt als de enige grootmacht in een unipolair internationaal systeem. Ook het element van preventieve oorlogsvoering is hierbij van belang, aangezien dit veronderstelt dat de Verenigde Staten zelf militaire actie kan én mag ondernemen, ondanks eventuele internationale tegenstand. Volgens de neoconservatieven is de Verenigde Staten een unipolaire macht, die buiten andere staten om kan én mag opereren. Halper en Clarke (2004) stellen in boek *‘America Alone’* dat *“from its early beginnings, a proclivity toward the use of force has been an identifying badge of the neo-conservative*

ideology". Neoconservatieven geloven sterk in de kracht en het gebruik van het Amerikaanse leger. Zij zijn dan ook voorstanders van de Revolution in Military Affairs (RMA), een militair-theoretische hypothese die stelt dat op bepaalde momenten in de tijd nieuwe tactieken, technologieën en strategieën zorgen voor fundamentele veranderingen in de manier van oorlogsvoering. Het Amerikaanse leger is het grootste én modernste leger ter wereld en was volgens de neoconservatieven in staat om snelle en efficiënte operaties uit te voeren. Dit was dan ook één van de redenen waarom de neoconservatieven ervan overtuigd waren dat regimeverandering in Irak snel, goed en efficiënt uitgevoerd kon worden (Schmidt & Williams, 2008, p.198-199).

Het promoten van democratie is een laatste maar zeer belangrijk onderdeel binnen de Bush-doctrine. Volgens de neoconservatieven is democratie dé regeringsvorm die men wereldwijd zou moeten toepassen; een actieve en soms geforceerde verspreiding van democratie in het Amerikaanse buitenlandbeleid is dan ook gewenst. Dit element speelde een belangrijke rol in de uiteindelijke overgang tot de oorlog in Irak. Na het verwijderen van Saddam Hoessein, zo oordeelden de neoconservatieven, zou de democratie opleven. Niet alleen in Irak, maar ook in de rest van het Midden-Oosten. Democratie zou het probleem van terrorisme en 'rogue states' in deze regio kunnen verhelpen, wat uiteindelijk ten goede zou komen aan Amerika, haar belangen en diens partners in deze regio, met name Israël (Schmidt & Williams, 2008, p.199-201).

3.7 Aan de vooravond van de inval

De neoconservatieven in de regering wisten in de maanden na 9/11 een zekere mate van angst onder de bevolking te creëren, waarbij ze internationaal terrorisme linkten aan de 'rogue state' Irak (Altheide & Grimes, 2005, p.620). In verschillende toespraken benadrukten Bush en anderen regeringsfunctionarissen continue welk gevaar Irak voor Amerika en haar burgers betekende. Het land zou chemische en biologische wapens ontwikkelen, bezitten en zelfs nucleaire aspiraties hebben. *"After four years on office, the Bush administration 'institutionalized fear in U.S. foreign policy."* (Yordán, 2006, p.148). Het beeld van de Amerikanen werd steeds verder verdraaid; van de daadwerkelijke aanslagen op de Twin Towers door al-Qaeda naar de 'war on terror', om uiteindelijk uit te komen bij het verwijderen van Saddam Hoessein en zijn regime. De dreigingen vanuit omliggende landen, zoals Iran, Pakistan maar ook Noord-Korea, werden volledig genegeerd. *"A crisis is not a crisis unless the government anoints it as such"* zo stellen Clarke en Halper. Het momentum van 9/11 en de angst in de Amerikaanse samenleving bood de neoconservatieven de mogelijkheid om feiten te presenteren, waarvan achteraf bleek dat deze vaak niet klopten of onvolledig waren. Zo presenteerde Colin Powell voor de VN Veiligheidsraad in 2003 het 'feit' dat Saddam

massavernietigingswapens zou bezitten én produceren. Saddam Hoessein en al-Qaeda werden aan elkaar gekoppeld, een connectie zonder harde bewijzen (Clarke & Halper, 2004, pp.201-213). Toch bleken zowel Congresleden als Senaatsleden om deze reden de resolutie voor preventieve actie te steunen, en ook de steun onder de Amerikaanse burgers zelf was erg groot. Meerdere onderzoeken en officiële documenten, die bijvoorbeeld aantoonde dat Irak geen pogingen ondernam om uranium uit Afrika te verkrijgen, werden echter genegeerd en juist gebruikt als bewijs tégen Irak en als onderbouwing vóór de neoconservatieve 'war-agenda'. De Bush-administratie zette haar buitenlandsbeleid neer in de termen van *"defense of freedom and the search for security"*, waarmee ze het gebruik van een preventieve aanval kon rechtvaardigen (Clarke & Halper, 2004, pp.213-218). Wanneer de tirannie van Saddam zou verdwijnen, zou iedereen in vrijheid democratie kunnen omarmen; *"liberty for the Iraqi people is a great moral cause and a great strategic goal."* Bush vond het de taak van de Verenigde Staten *"to promote freedom that is as solemn as the responsibility to protect the American people, because the two go hand-in-hand."* Democratische vrijheid zou niet alleen in het voordeel zijn van Irak, ook de omliggende landen in het Midden-Oosten zouden hiervan profiteren en de weg naar democratie inslaan (Miller, 2010, pp.48-50). De Verenigde Staten verplaatste langzamerhand haar militaire focus van Afghanistan naar Irak en ondanks internationale tegenstand werd het unilaterale beleid voortgezet, aan de hand van eigen bewijsstukken en eigen rechtvaardigingen. In de nacht van 20 maart 2003 werd de neoconservatieve agenda werkelijkheid, wanneer Bush met zijn 'Coalition of the Willing' Irak definitief binnenvalt (Clarke & Halper, 2004, pp.227-231).

4. Analytische vergelijking

De theorie van Mearsheimer omtrent het offensief realisme brengt een aantal aannames met zich mee die goed gecontrasteerd kunnen worden met de ontstaansanalyse uit het voorgaande hoofdstuk. Allereerst stelt het offensief realisme dat het onbelangrijk is of een grootmacht een democratische regeringsvorm kent of een anarchistische, niet-democratische regeringsvorm. *“The theory pays little attention to individuals or domestic political considerations such as ideology. It tends to treat states like black boxes or billiard balls.”* (Mearsheimer, 2001, pp.10-11). Het offensief realisme stelt dat staten gelijk aan elkaar zijn en alleen op het punt van machtsverdeling tussen staten bestaan er verschillen in het internationale systeem. Mearsheimer geeft steeds aan dat de interne karakteristieken van een staat er niet toe doen om gedrag van grootmachten te verklaren. Dit gedrag wordt voornamelijk bepaald door de externe omgeving van grootmachten. *“Realist tend not to draw sharp distinctions between “good” and “bad” states, because all great powers act according to the same logic regardless of their culture, political system, or who runs the government.”* (Mearsheimer, 2001, pp.17-18). Specifieke interne structuren van een staat doen er dus niet toe volgens het offensief realisme, slechts de (anarchistische) structuur van het internationale systeem zorgt ervoor dat staten zich offensief gedragen, op zoek naar relatieve machtsvergroting (Mearsheimer, 2016, pp.51-52).

Het offensief realisme schiet hierin echter te kort. Zoals blijkt uit de bovenstaande ontstaansanalyse van de Irakoorlog zijn het regimetype en de binnenlandse politieke karakteristieken van een staat wel degelijk van belang om offensief beleid van grootmachten te verklaren. Regeringen kunnen onderling sterk verschillen, wat zich ook weerspiegelt in verschillende beleidsagenda's. Ten tijde van de Clinton-administratie (1993-2001) werd er een defensief liberaal beleid gevoerd, waarbij de focus lag op multilaterale samenwerking en coalitievorming, en op internationale goedkeuring voor militaire interventies en missies. De nadruk lag op 'deterrence and containment' en het proportioneel gebruiken van geweld gebaseerd op de ernst van de dreiging. Onder Clinton promoveerde de Verenigde Staten democratische liberale waarden maar dit alles wel op een vreedzame manier, toepasselijk voor de vrij rustige en vredelievende periode van de jaren '90 (Miller, 2010, pp.45-48). De Verenigde Staten, na de Koude Oorlog de enige overgebleven supermacht en tevens regionale hegemoon van het Westelijk Halfrond, gedroeg zich ten opzichte van Irak precies zoals het offensief realisme zou voorspellen. Irak, dat zwaar gehavend uit zowel de Iranoorlog (1980-1988) als de Eerste Golfoorlog (1990-1991) kwam, werd door de Verenigde Staten niet als een grootmacht en/of een potentiële regionale hegemoon gezien. De zware verliezen in beide oorlogen en het feit dat het land niet welvarend genoeg was en de bevolkingsgrootte van een

grootmacht miste, speelden hierbij een belangrijke rol. Irak kon eenvoudig gecontroleerd worden, zonder dat enige militaire interventie nodig was of rationeel zou zijn.

De Bush-administratie liet echter een heel ander beleid ten opzichte van Irak zien. Dit zorgt ervoor dat de claim van offensief realisten dat interne structuren, politieke systemen en regeringsleiders er niet toe doen, lastig standhoudt. Hoewel Bush in het begin van zijn regeringsperiode de 'containment'-politiek van Clinton jegens Irak toejuichte - Dick Cheney riep tijdens Bush' verkiezingscampagne nog uit dat *"the United States should not act as though "we were an imperialist power, willy-nilly moving into capitals in that part of the world, taking down governments"* - werd al snel duidelijk dat dit niet het beleid zou worden gedurende de rest van zijn regeringsperiode (Miller, 2010, p.51). De sterke invloed van neoconservatieve politici, denktanks, beleidsmakers en andere belangrijke instituten in en rondom het Witte Huis speelden een bepalende rol in het framen van Irak als een direct gevaar voor Amerika, diens burgers en de Amerikaanse belangen wereldwijd. De politieke buitenlandagenda werd dan ook sterk door de neoconservatieven beïnvloed.

Een ommekeer van multilateralisme naar hegemoniaal unilateralisme werd zichtbaar, waarbij de nationale veiligheid en de veiligheid van de eigen burgers voorop stond en niet ingeperkt mocht worden door internationale afspraken, verplichtingen of instituties. De Verenigde Staten staat er, buiten allerlei onderhandelingen, afspraken en bijkomende kosten met bondgenoten om, alleen beter voor, stelden de neoconservatieven (Miller, 2010, pp.45-47). Een offensief-preventieve strategie wat betreft het gebruik van geweld, met daarbij geforceerde regimeveranderingen en opgelegde democratisering, kenmerkten het buitenlandsbeleid van Bush na 9/11. Een bepaald type regime en binnenlandse politieke factoren zijn dus wel degelijk van belang in de besluitvorming of een staat offensief of defensief buitenlandsbeleid voert, dit in tegenstelling tot wat het offensief realisme stelt.

Ook zijn grootmachten rationeel opererende actoren die strategisch nadenken over de keuzes die ze maken betreffende het wel of niet voeren van offensief beleid. Oorlog, zo stelt Mearsheimer, is een permanent onderdeel van het anarchistische internationale systeem, maar dit betekent niet dat een staat in iedere situatie tot oorlog zal overgaan. De kosten en baten van dergelijke offensieve strategieën worden tegenover elkaar gezet, waarbij een grootmacht een rationeel besluit maakt om ofwel tot oorlog over te gaan, ofwel een strategie van 'balancing' of 'buck-passing' toe te passen (Yordán, 2006, p.132). Wanneer we deze aanname - van grootmachten als rationeel nadenkende actoren - op de casus van de Irakoerlog toepassen, zien we dat het offensief realisme ook hierin tekort schiet. Grootmachten denken namelijk niet altijd rationeel na, zoals de Verenigde Staten heeft laten zien in de periode tussen 9/11 en de daadwerkelijke inval in Irak. Een rationele reactie van de Verenigde Staten zou bijvoorbeeld het daadwerkelijk vervolgen van de aanslagplegers en diens

opdrachtgevers zijn. Ook andere alternatieven waren een optie geweest, zoals *“conducting limited military strikes against al Qaeda camps in Afghanistan to addressing the root causes of terrorism or pursuing terrorist planners principally through legal and political means”* (Flibbert, 2006, p.311). In een interview negen jaar na de inval stelde Mearsheimer het volgende: *“Iraq was already contained and was not on the brink of becoming the hegemon of the Persian Gulf”* (Kaplan, 2012).

Toch koos Bush en diens regering ervoor om Irak binnen te vallen. Er kon echter - ondanks de vele pogingen door voornamelijk neoconservatieven - nooit hard bewijs aangeleverd worden voor de vermeende link tussen de aanslagplegers en Saddam Hoessein. Toch wisten de neoconservatieven in de Bush-administratie ervoor te zorgen dat er een bepaalde politieke discours ontstond, waardoor de link tussen terrorisme en Saddam's regime wél werd gelegd en het irrationele besluit tot preventieve oorlog met Irak werd genomen (Clarke & Halper, 2004, p.202). Het momentum, gecreëerd door de aanslagen van 11 september, was uiteraard van groot belang om deze discourse daadwerkelijk in de regering én in het Amerikaanse volk te implementeren (Kagan, 2008, p.13).

Grootmachten kunnen twee bruikbare strategieën volgen wanneer ze met een agressieve staat te maken hebben die de machtsbalans wil verstoren om deze in het eigenbelang te verschuiven. Deze strategieën, die grootmachten inzetten wanneer afschrikking niet meer werkt, zijn ‘balancing’ en ‘buck-passing’. Bij ‘balancing’ neemt een grootmacht zelf de verantwoordelijkheid om tegen een agressieve staat op te treden. Hier zijn verschillende manieren voor; allereerst kan een grootmacht diplomatieke middelen inzetten om de agressor in te dammen. Daarnaast kan een bedreigde staat een defensieve alliantie vormen om zo het gevaar in te perken, en een laatste manier is om extra middelen (bijvoorbeeld verhoogde defensie-uitgaven) in te zetten om zo het gevaar tegen te gaan. De strategie van ‘buck-passing’, die voornamelijk door staten wordt toegepast, houdt in dat een bedreigde staat een andere staat verantwoordelijk stelt voor het afschrikken of eventueel voeren van oorlog tegen de agressor (Mearsheimer, 2001, pp.155-159). De Verenigde Staten, met zijn grote leger en functie van ‘offshore balancer’, zou Irak prima kunnen afschrikken en controleren, zo stelden Mearsheimer en Walt ook in hun artikel *‘An Unnecessary War’* (2003). Irak zou, als het al massavernietigingswapens of zelfs nucleaire wapens zou bezitten, nooit een stap richting de Verenigde Staten (kunnen) maken, aangezien het dan hoogstwaarschijnlijk volledig overlopen zou worden. Vanuit offensief realistisch oogpunt zou Saddam dit ook niet overwegen, aangezien dit de veiligheid en overlevingskans van hem en zijn regime niet zou bevorderen.

Mocht afschrikking door het Amerikaanse leger niet lukken, dan zou de Verenigde Staten dus altijd nog terug kunnen grijpen op deze twee bovenstaande strategieën. De geschiedenis laat echter zien dat dit niet de strategie is die men gevolgd heeft. Het offensief realisme kan dan ook het ontstaan van de Irakoerlog niet verklaren, aangezien de Verenigde Staten de bovenstaande strategieën had

kunnen uitvoeren maar niet deed. Het koos namelijk voor een preventieve oorlog. Volgens Bush en vele anderen uit zijn regering vormde Saddam en diens massavernietigingswapens een té groot en direct gevaar voor de Verenigde Staten. Saddam zou biologische, chemische en eventueel zelfs nucleaire wapens in zijn bezit hebben of aan het produceren zijn. Ook bestond de kans dat de dictator deze wapens aan terroristische groeperingen zou kunnen uitleveren, zo stelden Rumsfeld en Wolfowitz, twee vertrouwelingen van Bush én neoconservatieven binnen de regering. Een preventieve oorlog, om zo Saddam's regime omver te werpen en democratische ontwikkeling te creëren én te stimuleren, was volgens hen nodig. Het afschrikken en controleren van Irak waren volgens Bush, zijn regering en de neoconservatieve stroming geen opties meer, alleen een preventieve oorlog zou uitkomst bieden.

5. Conclusie

Het onderzoek in dit bachelorproject heeft als doel gehad om de onderzoeksvraag te beantwoorden of het offensief realisme een verklaring kan bieden waarom de Verenigde Staten in 2003 Irak binnenvalt en een preventieve oorlog met het land start. Naar mijn mening kan het offensief realisme deze verklaring niet bieden, aangezien de theorie op een aantal aannames die het maakt, tekort schiet. Zo stelt het offensief realisme dat het hebben van een bepaald regime of een bepaalde bestuursvorm niet uit maakt in de verklaring waarom staten zich agressief en offensief gedragen. Het dictatoriale regime van Saddam Hoessein gedraagt zich op precies dezelfde manier als de Verenigde Staten onder Bush; agressief en offensief beleid en constant op zoek naar mogelijkheden om de relatieve macht te vergroten. Of het nu een democratisch regime is of anarchistisch, of Bush of een andere machthebber de regering leidt, grootmachten zullen zich altijd hetzelfde gedragen. Toch blijkt dat het regime en een bepaalde regeringsleider juist van belang zijn in het (buitenland)beleid wat staten voeren. Onder Clinton werd een defensief liberaal beleid gevoerd, waardoor de toen al bestaande roep (door allerlei neoconservatieven) van regimeveranderingen in Irak geen voet aan de grond kon krijgen. Het beleid van de Bush-regering was totaal anders; meer unilateraal gericht, met de focus op regimeverandering en geforceerde democratisering. Waar een inval in Irak tijdens het Clinton tijdperk vrij kansloos was door het gevoerde 'containment' beleid, was dit een heel ander verhaal onder Bush.

Het feit dat staten altijd rationeel opereren is een tweede aanname waarin het offensief realisme tekort schiet. Het gedrag van de Verenigde Staten omtrent Irak was niet rationeel. De claims omtrent massavernietigingswapens en banden tussen al-Qaeda en Irak waren niet op harde bewijzen gebaseerd, een rationele 'casus belli' voor een dergelijke inval ontbrak dan ook. De Verenigde Staten reageerde irrationeel na de aanslagen van 9/11, voor een groot deel gedreven door neoconservatieve krachten binnen de regering en daaromheen. Zij wisten hun bestaande agenda - van regimeverandering en geforceerde democratisering - te koppelen aan de 'war on terror'. Hierdoor werd de focus verlegd van de daadwerkelijke aanslagplegers naar hét directe gevaar voor de Verenigde Staten, namelijk de staat Irak. Een irrationele koppeling die echter geïmplementeerd werd op het moment dat de regering en de Amerikaanse burgers het meest kwetsbaar en angstig waren.

Het gevaar dat Irak vormde voor de Verenigde Staten vlak na de aanslagen van 9/11 was niet of nauwelijks aanwezig, aangezien het land prima gecontroleerd, ingeperkt en afgeschrikt kon worden. Toch was dit niet het uiteindelijke beleid van de Verenigde Staten, wat ook weer ingaat tegen de verwachtingen vanuit het offensief realisme. Staten gaan namelijk alleen tot oorlog over als het écht zin heeft en de baten de kosten overstijgen. Een beleid van 'containment and deterrence' was

genoeg geweest. Toch gedroeg de Verenigde Staten zich niet zoals het offensief realisme zou voorschrijven. Het ging namelijk over tot een preventieve oorlog, omdat het gevaar zo direct en dreigend zou zijn dat een beleid van afschrikking en controle niet meer zou werken. Ook hier was de neoconservatieve invloed duidelijk merkbaar, aangezien zij een sterke voorkeur hadden (en hebben) voor het gebruik van (preventieve) kracht en militaire middelen.

Mearsheimers theorie van het offensief realisme is om deze redenen dan ook onbruikbaar in het verklaren van de Irakoorlog in 2003, aangezien het de primaire focus legt op structurele factoren maar hierbij vergeet andere, binnenlandse niet-structurele factoren in mee te nemen.

Bibliografie

- Adams, K., Folker, J., Taliaferro, J. & Wishart, R. (2013). Realist Approaches. In Folker, J. (Red.), *Making Sense of International Relations Theory* (pp.15-66). Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Altheide, D. & Grimes, J. (2005). War Programming: The Propaganda Project and the Iraq War. *The Sociological Quarterly*, 46(4), 617-643.
- Bilmes, L. & Stiglitz, J. (2006). *The Economic Costs of the Iraq War: An Appraisal Three Years After the Beginning of the Conflict*. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Clarke, J. & Halper, S. (2004). *America Alone. The Neo-Conservatives and the Global Order*. New York: Cambridge University Press.
- Dumbrell, J. (2008). *The neoconservative roots of the war in Iraq. Intelligence and national security policymaking on Iraq: British and American perspectives*. Manchester: Manchester University Press, 19-39.
- Flibbert, A. (2006). The Road to Baghdad: Ideas and Intellectuals in Explanations of the Iraq War', *Security Studies*, 15(2), 310-352.
- International Relations. (2006). Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part II), 20(2), 231-243. Geraadpleegd op 20 april 2018, van <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0041.pdf>
- Kagan, R. (2008). Neocon Nation: Neoconservatism, c. 1776. *World Affairs*, 170(4), 13-35.
- Kagan, R. & Kristol, W. (1996). Toward a Neo-Reaganite Policy. *Foreign Affairs*, 75(4), 18-32.
- Kaplan, R. (2012). *Why John J. Mearsheimer Is Right (About Some Things)*. Geraadpleegd op 20 april 2018, van <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2012/01/why-john-j-mearsheimer-is-right-about-some-things/308839/>
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.

Mearsheimer, J. & Walt, S. (2003). An Unnecessary War. *Foreign Policy*, 134, 50-59.

Mearsheimer, J. (2016). Structural Realism. In Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S (Eds.), *International Relations Theories; Discipline and Diversity* (pp. 51-67) Oxford: Oxford University Press.

Miller, B. (2010). Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq. *Security Studies*, 19(1), 26-65.

Schmidt, B. & Williams, M. (2008). The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives versus Realists. *Security Studies*, 17(2), 191-220.

Tyler, P. (1992, 8 maart). U.S. strategy plan calls for insuring no rivals develop; a one-superpower world. *The New York Times*, p. 1.

Valeriano, B. (2009). The Tragedy of Offensive Realism: Testing Aggressive Power Politics Models. *International Interactions*, 35(2), 179-206.

Yordán, C. (2006). America's Quest for Global Hegemony: "Offensive Realism, the Bush Doctrine and the 2003 Iraq War". *A Journal of Social and Political Theory*, 110, 125-157.